

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

КАНЄВА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 336.146.330.53

**ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ
У СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

SCIENTIA DIFFICILIS SED FRUCTUOSA

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному торговельно-економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Чугунов Ігор Якович,
Київський національний
торговельно-економічний університет,
завідувач кафедри фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Сідельникова Лариса Петрівна,
Херсонський національний технічний
університет,
завідувач кафедри фінансів, банківської
справи та страхування

доктор економічних наук
Радіонов Юрій Денисович,
Рахункова палата Верховної Ради України,
начальник відділу адаптації та імплементації
міжнародних стандартів

доктор економічних наук, доцент
Качула Світлана Валентинівна,
Дніпровський державний аграрно-економічний
університет, професор кафедри
фінансів, банківської справи та страхування

Захист відбудеться 27 вересня 2021 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.055.03 у Київському національному торговельно-економічному університеті за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 21, корпус Д, ауд. Д-221.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного торговельно-економічного університету за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19.

Автореферат розісланий 25 серпня 2021 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Г.В. Кучер

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування бюджету відіграє вагому роль у системі державного фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни. Результативність бюджетної політики визначається рівнем розвитку фінансово-бюджетних інститутів спрямованих на забезпечення економічного зростання. Динамічність та циклічність економічних процесів зумовлює необхідність адаптації бюджетних механізмів до змін фінансово-економічного середовища. Бюджетна політика має спрямовуватись на ефективність макроекономічного регулювання, підвищення рівня добробуту і якості життя населення з урахуванням необхідності дієвої взаємодії відповідних державних інституцій і суспільства. Основним завданням політики у сфері видатків бюджету є забезпечення достатньо високої якості державних послуг в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Розвиток системи формування та виконання бюджету надасть можливість підвищити якісний рівень показників використання бюджетних коштів. Бюджетне планування є важливим інструментом забезпечення динамічної збалансованості та стійкості системи публічних фінансів. Важливим є подальший розвиток інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі підвищення обґрунтованості прогнозних показників бюджету, системи управління державним боргом, посилення бюджетної прозорості, ефективності формування видатків бюджету. Оцінка та моніторинг соціально-економічної результативності бюджетних програм надасть можливість підвищення рівня взаємозв'язку між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері публічних фінансів можна назвати праці Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, А. Парето, К. Рау, Д. Рікарда, П. Самуельсона, А. Сміта, Р. Солоу, Дж. Стігліца, В. Танзі, Дж. Тобіна, М. Фрідмана, Дж. Хікса.

Питанням формування бюджету в системі фінансово-економічних відносин присвячені праці вітчизняних вчених: С. Буковинського, О. Василика, І. Запатріної, С. Качули, О. Кириленко, В. Колосової, М. Кужелева, В. Лагутіна, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, А. Мазаракі, В. Макогон, П. Нікіфорова, В. Опаріна, М. Пасічного, Д. Полозенка, Г. П'ятаченка, Ю. Радіонова, Л. Сідельникової, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Разом з тим, на даному етапі розвитку системи управління державними фінансами необхідним є розкриття сутності формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин, визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики, застосування ефективного бюджетного механізму з врахуванням використання основних засад адаптивної бюджетної архітекtonіки. Важливим є розвиток бюджетного планування на середньострокову перспективу, підходів щодо оцінювання результативності

бюджетних програм, формування та реалізації бюджетної політики у сфері доходів, видатків бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу, підвищення ефективності діяльності бюджетних установ, забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи. Допільним є удосконалення бюджетного механізму економічного зростання, підходів щодо ефективного використання бюджетно-податкового потенціалу країни, забезпечення посилення взаємозв'язку між бюджетними призначеннями та виконанням встановлених суспільних цілей та завдань. Зазначене свідчить про актуальність дисертаційної роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана як складова науково-дослідних робіт Київського національного торговельно-економічного університету: «Розвиток бюджетної системи України» (номер державної реєстрації 0111U000935), «Управління державними фінансами як складова соціально-економічного розвитку країни» (номер державної реєстрації 0111U000939), «Державні видатки як складова системи бюджетного регулювання економіки» (номер державної реєстрації 0112U000608), «Формування місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень» (номер державної реєстрації 0113U000512), «Фінансова політика в умовах економічних перетворень» (номер державної реєстрації 0115U000244); «Бюджетна політика в умовах обмеженості фінансових ресурсів» (номер державної реєстрації 0115U000564), «Стратегія управління державними фінансами в умовах економічних перетворень» (номер державної реєстрації 0117U000505); «Архітектоніка фінансової системи як інструмент суспільного розвитку» (номер державної реєстрації 0117U000506), «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128); «Фінансова політика України в умовах інституційної модернізації економіки» (номер державної реєстрації 0118U000129), «Фінансово-бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0119U100577), автором надано відповідні матеріали та пропозиції щодо підвищення дієвості формування бюджету, розробки та реалізації бюджетної політики, удосконалення бюджетного процесу.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

– розкрити сутність формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин;

- обґрунтувати положення щодо формування пріоритетних напрямів бюджетної політики, бюджетного планування на середньострокову перспективу;
- визначити основні засади формування та виконання бюджету;
- розвинути інституційний підхід щодо формування та виконання бюджету у системі фінансово-економічних відносин;
- узагальнити та систематизувати досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою щодо формування бюджету;
- удосконалити підходи щодо формування доходів бюджету;
- розвинути положення щодо становлення та розвитку системи формування та виконання бюджету;
- удосконалити положення щодо формування та реалізації бюджетної політики у сфері видатків бюджету;
- розвинути підходи щодо оцінювання результативності бюджетних програм;
- удосконалити підходи щодо бюджетної політики у сфері дефіциту бюджету, державного боргу;
- розвинути підходи до підвищення ефективності діяльності бюджетних установ;
- удосконалити положення щодо бюджетного механізму економічного зростання;
- розвинути положення щодо перспективного бюджетного планування;
- удосконалити підходи до розвитку програмно-цільового методу планування бюджету.

Об'єктом дослідження є формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування та виконання бюджету в умовах економічних перетворень.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин, розвитку бюджетного механізму економічного зростання. За допомогою порівняльного та факторних методів узагальнено досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою щодо формування бюджету. Методи наукового абстрагування, синтезу застосовано до положення щодо розвитку перспективного бюджетного планування, формування пріоритетних напрямів бюджетної політики.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної

казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, Державної податкової служби України, Державної служби статистики України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

– розкрито сутність формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин, яка полягає у застосуванні ефективного бюджетного механізму з врахуванням використання основних засад адаптивної бюджетної архітектури, забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи, інституційного середовища формування та реалізації бюджетної політики, транспарентності бюджетного процесу, що надасть можливість забезпечити результативність соціально-економічних перетворень;

– обґрунтовано положення щодо формування пріоритетних напрямів бюджетної політики, бюджетного планування на середньострокову перспективу у розрізі відомчої класифікації з урахуванням функцій та завдань головних розпорядників бюджетних коштів, інституційних складових бюджетного простору, що надасть можливість підвищити якісний рівень дієвості бюджетного механізму, управління бюджетними відносинами;

– визначено основні засади формування та виконання бюджету, які ґрунтуються на сукупності бюджетних інструментів з врахуванням інституційних перетворень системи публічних фінансів, змін бюджетно-податкового середовища, перспективного бюджетного планування, що надасть можливість посилити дієвість бюджетної політики у сфері доходів та видатків, дефіциту бюджету;

– розвинуто інституційний підхід щодо формування та виконання бюджету у системі фінансово-економічних відносин, який ґрунтується на діалектичній єдності цілей бюджетної політики щодо забезпечення суспільного розвитку з урахуванням збереження стійкості, динамічної збалансованості бюджету, посилення впливу бюджетних механізмів на економічне зростання виходячи з економічної циклічності та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни;

удосконалено:

– підходи щодо формування доходів бюджету з врахуванням поєднання фіскальної і регулюючої функції податків, динаміки макроекономічних показників, принципів бюджетної прозорості, стійкості фінансово-економічної системи;

– положення щодо формування та реалізації бюджетної політики у сфері видатків бюджету на основі використання планових та фактичних показників загального обсягу бюджетних видатків до валового внутрішнього продукту, структури видаткової частини бюджету, враховуючи визначені пріоритети суспільного розвитку країни;

– підходи щодо бюджетної політики у сфері дефіциту бюджету, державного боргу виходячи з трансформацій фінансово-економічного простору, що надасть можливість підвищити дієвість державного фінансового регулювання;

– положення щодо бюджетного механізму економічного зростання, що ґрунтується на розвитку системи державних фінансово-економічних інститутів, ефективного використання бюджетно-податкового потенціалу країни;

– підходи до розвитку програмно-цільового методу планування бюджету для забезпечення посилення взаємозв'язку між бюджетними призначеннями та виконанням встановлених суспільних цілей та завдань;

дістало подальшого розвитку:

– узагальнення та систематизація досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою щодо формування бюджету, що надасть можливість підвищити ефективність бюджетного процесу;

– підходи до підвищення ефективності діяльності бюджетних установ, фінансового забезпечення в обсягах, необхідних для дієвого функціонування даних установ надання населенню достатньої якості суспільних благ;

– положення щодо перспективного бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів як механізму узгодження бюджетної політики та пріоритетних завдань розвитку відповідної галузі економіки;

– підходи щодо оцінювання результативності бюджетних програм, підвищення рівня дієвості державного фінансового контролю, здійснення публічних закупівель;

– положення щодо становлення та розвитку системи формування та виконання бюджету, що надасть можливість підвищити якісний рівень показників використання бюджетних коштів.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи, що розкривають сутність формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин, мають практичне значення для посилення впливу бюджетних механізмів на економічне зростання, дієвості бюджетної політики у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету, забезпечення результативності соціально-економічних перетворень.

Основні висновки дисертаційної роботи використано Секретаріатом Кабінету Міністрів України при підготовці проєктів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації бюджетної політики (довідка від 12.03.2021 р. № 67-74/1-21).

Наукові результати дисертаційної роботи використано Державною казначейською службою України при підготовці проєктів нормативно-правових актів з питань удосконалення бюджетного процесу (довідка від 23.06.2021 р. № 14-06-06/12655).

Положення дисертаційної роботи використано у навчальному процесі Київського національного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетна система», «Бюджетне планування і прогнозування», «Державні фінанси» (довідка від 22.06.2021 р. № 67).

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: «Інноваційні процеси у фінансово-кредитній сфері» (м. Київ, 2011р.); «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2012 р.); «Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України» (м. Київ, 2013 р.); «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2014 р.); «Розвиток фінансової системи України в умовах економічних перетворень» (м. Київ, 2015 р.); «Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України» (м. Київ, 2016 р.); «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2017 р.); «Фінансова система України в умовах економічних перетворень» (м. Київ, 2018 р.); «Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства» (м. Київ, 2018 р.); «Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України» (м. Київ, 2019 р.); «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2020 р.); «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку і права в сучасних умовах» (м. Полтава, 2020 р.); «Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Дніпро, 2020 р.); «Актуальні питання науки» (м. Бердянськ, 2020 р.); «Проблеми міжнародної міграції: оцінка та перспективи вирішення» (м. Одеса, 2020 р.); «Science, trends and perspectives» (Токуо, Japan 2020 р.); «Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки» (м. Київ, 2021 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано у 49 наукових працях, у тому числі в семи монографіях, 21 статті у наукових фахових виданнях загальним обсягом 83 друк. арк.

Обсяг та структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 445 сторінок. Дисертація містить 35 таблиць, 18 додатків, список використаних джерел включає 435 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дисертаційної роботи розкрито актуальність теми дослідження, сформульовано його мету та завдання, визначено об'єкт та предмет, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування та виконання бюджету» розкрито сутність бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни, визначено роль бюджету у системі фінансово-економічних відносин, узагальнено та систематизовано досвід формування та виконання бюджетів у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Сутність формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин полягає у застосуванні ефективного бюджетного механізму з врахуванням використання основних засад адаптивної бюджетної архітектури, забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи, інституційного середовища формування та реалізації бюджетної політики, транспарентності бюджетного процесу. Формування пріоритетних напрямів бюджетної політики, бюджетного планування на середньострокову перспективу у розрізі відомчої класифікації з урахуванням функцій та завдань головних розпорядників бюджетних коштів, інституційних складових бюджетного простору надасть можливість підвищити якісний рівень дієвості бюджетного механізму, управління бюджетними відносинами. Основні засади формування та виконання бюджету ґрунтуються на сукупності бюджетних інструментів з врахуванням інституційних перетворень системи публічних фінансів, змін бюджетно-податкового середовища, перспективного бюджетного планування. Інституційний підхід до формування та виконання бюджету у системі фінансово-економічних відносин ґрунтується на діалектичній єдності цілей бюджетної політики щодо забезпечення суспільного розвитку з урахуванням збереження стійкості, динамічної збалансованості бюджету, посилення впливу бюджетних механізмів на економічне зростання виходячи з економічної циклічності та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Питання формування бюджету відіграють вагомий роль у досягненні поставлених завдань соціально-економічного розвитку країни, виконанні державою відповідних суспільних функцій. Фінансування соціальної інфраструктури позитивно впливає на збереження та прискорення розвитку людського капіталу, підвищення якості соціального захисту малозабезпечених верств населення, освіти, медичних послуг. Бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення суспільних потреб. Необхідним є забезпечення перетворення бюджетного

механізму в дієвий засіб реалізації соціально-економічної стратегії, підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток країни потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого державного фінансового контролю. Бюджет є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку країни. Від ступеня оптимізації обсягів і структури дохідної та видаткової частин бюджету залежить рівень економічного зростання. Бюджетний механізм повинен забезпечувати втілення бюджетного регулювання, відображати певну спрямованість бюджетних відносин на вирішення економічних і соціальних завдань на конкретному етапі розвитку країни.

У країнах із розвинутою економікою відбувається розвиток інституційних засад бюджетного процесу, посилення взаємозв'язку річного і середньострокового планування бюджету, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів, дієвості державного фінансового контролю. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Основні параметри податкової, бюджетної і боргової політики необхідно базувати на орієнтирах, розроблених у системі перспективного планування, які повинні актуалізуватися з урахуванням фактичних умов розвитку економіки, можливого уточнення пріоритетних економічних завдань з врахуванням змін зовнішнього середовища. Узагальнення та систематизація досвіду зарубіжних країн свідчить, що в періоди економічних рецесій та на перехідних етапах економічних перетворень спостерігається посилення бюджетного регулювання у сфері видатків шляхом реалізації регулюючої моделі суспільного розвитку та, відповідно, зростання рівня видатків бюджету та зміна їх структури для стимулювання додаткового попиту в економіці та економічного зростання. При досягненні фінансової стабільності і конкурентоспроможності національної економіки починається поступовий перехід до ліберальної моделі суспільного розвитку із поступовим зменшенням бюджетного регулювання економічних процесів, відбувається оптимізація рівня видатків бюджету та відповідний перерозподіл їх структури. Провідний досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою доводить, що періоди посилення використання видатків бюджету в якості інструменту регулювання динаміки економічних і соціальних процесів у країні характеризуються досягненням стійкості

бюджетної системи та підвищенням темпів економічного зростання, соціальної стабільності. Досвід реалізації заходів бюджетного регулювання в країнах з розвинутою економікою свідчить про необхідність формування бюджетної політики, що спрямована на інституційні перетворення фінансової системи, удосконалення податкової системи та підвищення фіскальної транспарентності. Важливим є збалансування дохідної та видаткової частини бюджету, що передбачає посилення фінансового контролю за державними видатками, пошуком нових джерел бюджетних надходжень, підвищення якісного рівня управління державними борговими зобов'язаннями.

У багатьох країнах із розвинутою економікою розвиток державного управління у сфері надання суспільних, державних послуг, спрямованих на кінцевий результат, є чітко визначеною тенденцією на протязі останніх років. Програмно-цільовий метод бюджетного планування, який забезпечує зв'язок між використаними ресурсами та отриманими результатами, регулює розподіл бюджетних коштів між окремими програмами на основі вимірюваних результатів, сприяє більшій ефективності та прозорості, в тому числі посилення відповідальності і підзвітності за витрачання коштів. Кожна країна має особливості при впровадженні системи програмно-цільового планування, однак низка підходів та принципів є загальними. В якості інструменту звітності органів державного управління перед суспільством застосовується система показників ефективності та результативності бюджету. Планування фінансових ресурсів у майбутніх періодах здійснюється з врахуванням результатів розрахунків зазначених показників звітуемого періоду, застосування програмно-цільового методу бюджетного планування вимагає контролювати ефективність процесів державного управління. Бюджетна політика в країнах із розвинутою економікою характеризується зростанням регулюючої функції видатків бюджету при вирішенні пріоритетних завдань економічного та соціального розвитку, що дозволяє підвищити результативність бюджетного регулювання та забезпечити збалансованість бюджетної системи у середньо- та довгостроковій перспективі. В періоди економічних рецесій та на перехідних етапах економічних перетворень відбувається посилення бюджетного регулювання у сфері видатків шляхом збільшення видатків бюджету, зміни їх структури для стимулювання внутрішнього попиту та економічного зростання. З метою забезпечення фінансово-бюджетної стабільності в країнах Європейського Союзу застосовується механізм уникнення та коригування макроекономічних нерівноваг, відповідного до якого вагома увагу приділяється питанням підтримання на економічно обґрунтованому рівні бюджетного дефіциту та державного боргу. Зокрема, в середньому частка дефіциту бюджету та державного боргу відповідно за 2009–2019 роки складає 3,16 % та 82,16 %, у тому числі за 2009–2011 роки – 5,87 % та 77,53 %, за 2012–2014 роки – 3,50 % та 85,90 %, за 2015–2017 роки – 1,73 % та 83,60 %, за 2018–2019 роки – 0,75 % та

79,85 %. Важливим завданням з метою забезпечення бюджетної стійкості та стабільності в країнах Європейського Союзу є гармонізація принципів функціонування бюджетних систем. В цілому в сучасних умовах особливість європейської моделі формування бюджетної політики визначається значною роллю інтеграційних процесів в забезпеченні її дієвості та результативності. Розробка фіскальних правил сприяє ефективній реалізації фінансово-бюджетного інструментарію. Інституційні обмеження бюджетних показників спрямовані на зниження рівня державного боргу.

У другому розділі «Становлення системи формування і виконання бюджету в Україні» розкрито становлення системи планування та виконання бюджету, розвиток системи формування та виконання доходів бюджету, планування та виконання видатків бюджету.

Для розробки і проведення ефективної бюджетної політики необхідно враховувати досвід розвитку системи формування та виконання бюджету у попередні періоди. Розвиток системи формування та виконання бюджету здійснюється під впливом макроекономічних умов та певних змін векторів соціально-економічних завдань на відповідному етапі суспільного розвитку. Основні засади формування та виконання бюджету ґрунтуються на сукупності бюджетних інструментів з врахуванням інституційних перетворень системи публічних фінансів, змін бюджетно-податкового середовища, перспективного бюджетного планування, що надасть можливість посилити дієвість бюджетної політики у сфері доходів та видатків, дефіциту бюджету. Бюджетна політика є однією з вагомих складових системи регулювання економічних та соціальних процесів. Держава використовує бюджет як інструмент стимулювання та активізації економічного розвитку, фінансового забезпечення соціальної політики. Разом з тим, механізм бюджетного регулювання має постійно вдосконалюватись та адаптуватись до структурних змін економічного середовища, інституційних перетворень фінансової системи, особливостей розвитку вітчизняної економіки з урахуванням ретроспективного досвіду фінансових процесів. На сучасному етапі відновлення економіки, яке здійснюється в умовах уповільнення темпів зростання світової економіки, актуальним та доцільним є поглиблений аналіз процесів формування та реалізації бюджетної політики минулих періодів. Історичні особливості розвитку фінансово-бюджетних відносин є важливим інституційним фактором соціально-економічного розвитку країни. Система формування та виконання бюджету постійно розвивалася та удосконалювалася і на теперішній час має в основному сформований фінансово-бюджетний інструментарій для здійснення бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Разом з тим у зазначеній сфері залишається низка невирішених питань, у тому числі механізм формування та виконання бюджету у сфері видатків недостатньо ефективно впливає на економічне зростання та соціальний розвиток як передумов підвищення

добробуту громадян, недостатній рівень поєднання фіскальної і стимулюючої функцій бюджетної політики, потребують подальшого вдосконалення система бюджетного планування та прогнозування. В цілому процес формування та виконання бюджету у системі фінансово-економічного регулювання ще не достатньою мірою відповідає вимогам пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни.

Питання підвищення ефективності і результативності державного регулювання у сфері доходів бюджету в сучасних достатньо складних фінансово-економічних умовах набувають особливої значущості. З метою реалізації економічних і соціальних пріоритетів розвитку вітчизняної економіки необхідне підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи. Доходи бюджету займають одне з основних місць в бюджетному процесі і виборі пріоритетів бюджетної політики. Формування доходів бюджету забезпечується шляхом здійснення державного контролю за правильністю і повнотою сплати податкових зобов'язань. На етапі формування доходи бюджету мають вагомий роль в системі розширеного відтворення та управлінні державними фінансовими ресурсами. Необхідність мобілізації доходів бюджету обумовлена потребою суспільства у фінансових ресурсах з метою здійснення суспільних видатків для забезпечення виконання загальнодержавних функцій.

На сучасному етапі розвитку бюджетної системи необхідним є визначення впливу податкового навантаження на доходи зведеного бюджету та зростання реального валового внутрішнього продукту, впливу централізації видатків бюджету на економічне зростання, суттєву роль відіграє виявлення взаємозв'язку між зазначеними показниками з лагами у часі. Пріоритетним напрямом бюджетної політики у сфері формування доходної частини бюджету є покращення дієвості механізму адміністрування податків. Наразі постає необхідність розбудови основних засад формування бюджетної політики у сфері доходів бюджету, що забезпечить зростання рівня податкових надходжень бюджету. Передбачуваність змін бюджетної політики у сфері доходів є вагомим передумовою для посилення фіскального потенціалу податків. Вагомим завданням є розвиток дієвого інструментарію системи контролю за адмініструванням податкових надходжень.

Основні зусилля бюджетної політики країни повинні бути спрямовані на удосконалення системи управління бюджетними ресурсами, досягнення стійкості, стабільності та динамічної збалансованості бюджетної системи. Поряд з цим, в залежності від зміни екзогенних та ендогенних фінансово-економічних чинників, системі формування та виконання бюджету притаманні адаптаційні механізми, які впливають на необхідність удосконалення фінансово-бюджетного інструментарію, що надасть можливість забезпечити результативність економічних перетворень. Розробка і реалізація ефективної державної політики у сфері видатків бюджету вимагає подальший розвиток перспективного бюджетного

планування як необхідної передумови досягнення сталого соціально-економічного зростання. Застосування перспективного прогнозування та планування у бюджетному процесі надає можливість узгодити політику у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету у коротко-, середньо- та довгостроковому періодах і перейти до формування довгострокової бюджетної політики, що є передумовою для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в країні. Перспективне бюджетне планування на основі програмно-цільового підходу надає можливість встановлювати більш чіткі пріоритети у сфері бюджетних видатків, розробляти і реалізовувати стабільну бюджетну політику, посилити бюджетний контроль та підвищити відповідальність головних розпорядників за розподілом і використанням бюджетних коштів. Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення стадій бюджетного процесу щодо середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Зазначене сприятиме підвищенню позитивного впливу бюджетної політики у сфері видатків на розвиток людського капіталу, підвищення життєвого рівня та добробуту населення.

Виважена в останні роки бюджетна політика у сфері видатків, які є вагомим регулюючим інструментом впливу на соціально-економічні перетворення, дозволила здійснити відповідні заходи, спрямовані на підвищення рівня соціальних стандартів, конкурентоспроможності реального сектору вітчизняної економіки, стимулювання внутрішнього інвестиційного та споживчого попиту населення, сприятиме відновленню тенденцій економічного зростання. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів. Основні зусилля бюджетної політики країни повинні бути спрямовані на удосконалення системи управління бюджетними ресурсами, досягнення стійкості, стабільності та динамічної збалансованості бюджетної системи. Для виконання основних завдань формування адаптованої до сучасних економічних вимог системи управління бюджетними коштами, підвищення ефективності та прозорості їх використання, досягнення визначених цілей соціально-економічного розвитку країни доцільним є подальший розвиток програмно-цільового методу планування бюджету, підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, розробка системи оцінки виконання бюджетних програм виходячи з необхідності отримання відповідних кінцевих результатів. Важливим напрямом державного фінансового забезпечення суспільного розвитку є удосконалення системи бюджетного планування в напрямку посилення обґрунтованості, ефективності та результативності.

У третьому розділі «Система фінансового забезпечення бюджетних установ» розкрито економічну сутність фінансового забезпечення бюджетних установ, облікової політики бюджетних установ, визначено вплив видатків бюджетних установ на економічне зростання.

Для забезпечення ефективного розподілу бюджетних ресурсів між галузями державної діяльності, розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними програмами необхідною є система оцінки результативності бюджетних програм, яка має на меті упорядкування переліку цих програм, удосконалення їх внутрішньої структури на підставі визначення недостатньо ефективних програм в процесі їх виконання, виявлення на цій основі можливостей економії бюджетних коштів та їх перерозподілу на користь інших пріоритетних бюджетних програм. Моніторинг результативності бюджетної програми базується на порівнянні фактичних відповідних показників виконання програми, зокрема показників затрат, продукту, ефективності і якості із запланованими шляхом розрахунку узагальнюючого коефіцієнта результативності бюджетної програми.

Досягнення конкретних суспільно вагомих результатів при реалізації бюджетної політики потребує розробки та запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності бюджетних програм, яка передбачає постійний ґрунтовний аналіз процесу їх виконання щодо досягнення запланованих результатів та на цій основі розробку пропозицій щодо особливостей подальшої реалізації цих програм у плановому і наступних бюджетних періодах. Під результативністю бюджетної програми розуміється рівень досягнення запланованих цілей та результативних показників в результаті її виконання з використанням визначеного бюджетом обсягу коштів.

Бюджетні установи здійснюють свою діяльність за рахунок коштів відповідного бюджету. Асигнування є повноваженням, яке надано розпорядникові бюджетних коштів на взяття зобов'язань та витрачання бюджетних коштів на конкретну мету в процесі виконання кошторису установи, наданого відповідно до бюджетного призначення на проведення видатків бюджетні установи одержують із певного бюджету залежно від відомчої підпорядкованості, територіального розташування, функції, яку виконує дана установа, та доцільності внесення видатків у відповідний бюджет. Асигнування бюджетних установ ґрунтується на певних принципах: асигнування здійснюється відповідно до затвердженого належним чином кошторису та має плановий характер та виділяються в міру виконання установою плану з урахуванням отриманих коштів. Видатки проводяться в межах, затверджених кошторисом та повинні бути обґрунтованими за видами і напрямками бюджетних асигнувань. Бюджетні асигнування мають цільовий характер, що забезпечується за допомогою єдиної бюджетної класифікації. Розпорядники бюджетних коштів отримують бюджетні асигнування виключно відповідно до бюджетного призначення на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів.

Бюджетними зобов'язаннями розпорядників бюджетних коштів вважається будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій у бюджетному періоді, згідно з якими необхідно здійснювати платежі протягом цього періоду. За обсягом наданих повноважень розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів і розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня. Для здійснення програм та заходів, які проводяться за рахунок коштів бюджетів, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів. Інститут розпорядників бюджетних коштів має багаторівневу структуру, методологічну базу розкриття яких складають системний та функціональний підходи. Як цілісна система, інститут розпорядників бюджетних коштів представлений певним чином структурованою сукупністю суб'єктів бюджетних правовідносин, які є учасниками бюджетного процесу, пов'язаної із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем, розглядом звітів про виконання бюджетів.

Для обліку операцій з виконання загального фонду кошторисів розпорядникам коштів бюджетів за відповідними кодами бюджетної класифікації видатків відкриваються реєстраційні рахунки. Відкриті асигнування є правом, яке надане головним розпорядникам бюджетних коштів та розпорядникам бюджетних коштів нижчого рівня, щодо розподілу виділених асигнувань загального та спеціального фондів державного бюджету підвідомчим установам та використання бюджетних асигнувань з урахуванням узятих на облік бюджетних зобов'язань. Відкриті асигнування забезпечуються ресурсами єдиного казначейського рахунка. Розпорядники бюджетних коштів подають відповідним органам казначейства затвержені кошториси, плани асигнувань загального фонду державного бюджету, плани надання кредитів із загального фонду державного бюджету, плани спеціального фонду державного бюджету, зведення показників спеціального фонду кошторису. Доведені обсяги бюджетних асигнувань є підставою для прийняття розпорядниками бюджетних коштів та одержувачами бюджетних коштів бюджетних зобов'язань. У період до затвердження таких планових документів видатки бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів здійснюються відповідно до законодавства. Якщо розпис державного бюджету не затверджено до початку бюджетного періоду і казначейство отримує від Мінфіну тимчасовий розпис на певний період, то витяги з нього доводяться до головних розпорядників бюджетних коштів. Бюджетні установи складають на цей період тимчасові індивідуальні кошториси, які затверджуються у встановленому законодавством порядку, заклади вищої освіти та наукові установи – тимчасові індивідуальні плани використання бюджетних коштів і тимчасові індивідуальні помісячні плани використання бюджетних коштів, які затверджуються їх керівниками. Одержувачі бюджетних коштів

складають на цей період тимчасові плани використання бюджетних коштів. За потреби до зазначених документів вносяться зміни, які оформляються за аналогією з порядком, визначеним для внесення змін до кошторисів та планів використання бюджетних коштів.

Співпраця країни з міжнародними організаціями, діяльність в інвестиційній сфері потребують достовірної, відкритої та прозорої економічної інформації, джерелом якої в першу чергу є бухгалтерський облік. Розвиток суспільства потребує і відповідних суттєвих змін в обліку, його наближення до економічного середовища, до вимог міжнародних стандартів. До основних принципів модернізації системи фінансового забезпечення бюджетних установ доцільно віднести системність та послідовність формування і реалізації фінансово-бюджетної політики у сфері державних фінансів, що передбачає підвищення якісного рівня діяльності державних інституцій; обґрунтованість управлінських рішень щодо формування та використання коштів бюджетних установ; прозорість, що передбачає відкритість для суспільства процесу розгляду та ухвалення рішень щодо використання бюджетних коштів, підзвітність та відповідальність учасників бюджетного процесу за прийняття та виконання управлінських рішень. Зміцнення фінансового забезпечення бюджетних установ передбачає удосконалення державного управління бюджетною сферою; забезпечення прозорості бюджетного процесу, повноти фінансової звітності бюджетних установ; продовження проведення розпочатих перетворень у сфері розвитку системи фінансового забезпечення бюджетних установ, державного фінансового контролю за ефективністю та результативністю використання бюджетних коштів.

Четвертий розділ «Бюджетне регулювання у системі фінансово-економічних відносин» присвячений розгляду доходів бюджету у системі бюджетного регулювання, видатків бюджету як інструменту суспільного розвитку, дефіциту бюджету та державного боргу у системі фінансово-економічних відносин.

Для зростання рівня життя населення бюджетна політика потребує здійснення системних змін інституційного характеру. Якість та доступність послуг у галузі освіти, охорони здоров'я, науковий і інноваційний потенціал країни, інфраструктура для дієвого впровадження розробок є факторами розвитку людського капіталу. Фінансування соціальної сфери за рахунок коштів бюджету має здійснюватися на основі вартісних нормативів надання відповідної послуги отримувачу. З метою посилення конкурентоспроможності суспільних послуг держава має визначити базовий перелік і стандарти послуг, які є гарантованими. Важливим є вдосконалення інструментарію оцінки якості медичних і освітніх послуг, посилення фінансової спроможності бюджетних установ. Трансформація положень щодо бюджетного регулювання соціального розвитку передбачає модифікацію механізмів визначення фінансово-майнового стану одержувачів пільг та соціальної допомоги, моніторингу ступеню їх результативності.

Особливої значущості набувають питання оцінювання ефективності видатків бюджету на етапі планування, що сприяє своєчасному внесенню змін у бюджетну програму, покращенню її структури для досягнення відповідних результатів. Вагома роль у підвищенні бюджетної результативності належить архітектоніці міжбюджетних відносин, що знижує трансакційні витрати та оптимізує використання бюджетних коштів.

Співвідношення між складовими системи бюджетного регулювання постійно адаптуються до стадій економічного циклу, пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. За умов економічного спаду для відновлення позитивної динаміки реального валового внутрішнього продукту доцільним є використання механізму державного регулювання у сфері бюджетних видатків. Зростання вагового показника видатків бюджету взаємопов'язано із посиленням податкового навантаження на економіку та збільшенням бюджетного дефіциту, що стримує процеси економічного відновлення. Розміри державного боргу та видатків бюджету на його обслуговування знижують можливості стимулюючого впливу відповідних бюджетних заходів. З огляду на зазначене, механізм регулювання первинного дефіциту бюджету має ґрунтуватись на принципах функціональних фінансів щодо досягнення фінансової стійкості бюджетної системи. Важливим є запровадження інституційних обмежень показників інвестиційної та соціальної складової бюджету, дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування. Бюджетна складова суспільного розвитку впливає на якісний рівень та доступність послуг у сфері освіти, науки, охорони здоров'я, духовного і фізичного розвитку, соціального захисту та соціального забезпечення населення. Важливим є визначення на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті.

Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі бюджетного регулювання економіки, що формується у певному середовищі суспільства. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання. При розробці бюджетної політики необхідно визначити основні пріоритети, які повинні бути досягнені в результаті її реалізації. Розвиток суспільства зумовлює необхідність відповідних інституційних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу, підвищення ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Бюджетна політика має виходити із розуміння можливостей економіки країни, пріоритетів

суспільного розвитку, забезпечувати обґрунтованість формування бюджетів усіх рівнів. Підвищення рівня бюджетного регулювання можливе за умови розробки дієвих стратегічних програм економічного розвитку з урахуванням завдань основних секторів економіки, визначення виважених механізмів вирішення соціальних питань. Вагомим є проведення відповідної оцінки рівня дієвості та ефективності бюджетної політики, у тому числі в розрізі напрямів її дії із встановленням відповідних критеріїв оцінювання, зокрема це показники виконання планових рівнів доходів бюджету та видаткових зобов'язань, співвідношення зростання доходів та видатків бюджету, розміри та динаміка змін дефіциту бюджету та державного боргу країни, росту валового внутрішнього продукту, рівень внутрішнього споживання та рівень безробіття, збільшення фонду оплати праці працівників. Застосування макроекономічних показників у якості критеріїв ефективності є важливим виходячи із взаємовпливу бюджетної політики та загального стану економіки. Важливим є подальший розвиток інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі підвищення обґрунтованості прогнозних показників бюджету, системи управління державним боргом, упорядкування кількості головних розпорядників бюджетних коштів, посилення бюджетної прозорості, ефективності планування видатків бюджету.

Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на суспільний розвиток. Від якості та своєчасності прийняття рішень з питань, зокрема формування бюджетних видатків залежить збалансованість державних фінансів, рівень ефективності державного регулювання економічних процесів. Через видатки бюджету уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, соціальних гарантій населення, удосконалення структури суспільного виробництва. Видаткова частина бюджету здійснює достатньо відчутний вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку країни.

У процесі середньострокового бюджетного планування створюються умови для вирішення важливих питань державного впливу на економічний розвиток. Удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету потребує використання принципів перспективного бюджетного прогнозування та планування. Розпорядники бюджетних коштів повинні складати стратегічні плани своєї діяльності, які визначають основну мету, цілі, завдання, перелік програм та очікувані результати у довгостроковій перспективі відповідно до встановлених державою пріоритетів. Бюджетне планування на основі програмно-цільового підходу надає можливість встановлювати чіткі пріоритети у сфері бюджетних видатків, розробляти і реалізовувати ефективну бюджетну політику, посилювати бюджетний контроль та підвищити відповідальність головних розпорядників за розподілом і використанням бюджетних коштів. Зазначене сприятиме посиленню

позитивного впливу бюджетної політики на соціальний розвиток та економічне зростання як передумови підвищення життєвого рівня та добробуту населення.

У п'ятому розділі «Пріоритетні напрями розвитку системи формування та виконання бюджету в умовах економічних перетворень» розкрито основні напрями бюджетної політики соціально-економічного розвитку країни на перспективний період, результативність виконання бюджетних програм як інструменту суспільного розвитку, розвинуто підходи до стратегічних пріоритетів розвитку системи формування та виконання бюджету.

Бюджетне планування має враховувати інституційні перетворення фінансової системи, циклічність економіки та основні фактори впливу на стійкість і збалансованість державних фінансів. Наукова обґрунтованість, дієвість планування доходів бюджету є передумовою реалізації послідовної податкової політики. Важливим є врахування залежності обсягу податкових надходжень від макроекономічних індикаторів та здійснення факторного аналізу структури оподаткування. Бюджетне прогнозування є дієвим інструментом формування бюджетної політики, у тому числі планування доходів бюджету з урахуванням динаміки показників соціально-економічного розвитку країни, рівня бюджетної збалансованості та стійкості бюджетної системи. Бюджетна політика як складова державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень та є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку країни. Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на економічне зростання.

Інституційний підхід розглядає видатки бюджету в якості адаптивного механізму у системі регулювання соціально-економічного розвитку країни і визначає процес формування видатків бюджету як динамічну систему, що постійно удосконалюється з метою досягнення оптимальних співвідношень між її складовими, у тому числі обсяг і структура видаткової частини бюджету, цілі і результативні показники бюджетних програм, стратегічні плани розпорядників бюджетних коштів, галузеві стратегії, динаміка соціально-економічних процесів. Прогнозування та планування видатків бюджету має підлягати інституційним обмеженням відповідно до етапу економічного розвитку щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету, інвестиційної складової бюджету.

Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету; встановлювати основні пріоритети у сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики, посилити державний фінансовий контроль за реалізацією цілей, встановлених основними напрямками бюджетної політики, відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективністю використання бюджетних коштів.

Таблиця 1

Прогноз питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на 2022–2026 роки, відсотки

Функціональна класифікація	2022	2023	2024	2025	2026
Загальнодержавні функції	4,98	4,96	4,94	4,92	4,90
Оборона	2,77	2,76	2,75	2,74	2,73
Громадський порядок, безпека та судова влада	3,42	3,41	3,40	3,39	3,38
Економічна діяльність	4,18	4,17	4,15	4,14	4,11
Охорона навколишнього природного середовища	0,27	0,26	0,26	0,25	0,25
Житлово-комунальне господарство	0,83	0,82	0,82	0,81	0,81
Охорона здоров'я	4,22	4,20	4,18	4,16	4,14
Духовний та фізичний розвиток	0,85	0,85	0,84	0,84	0,84
Освіта	6,05	6,04	6,03	6,02	6,01
Соціальний захист та соціальне забезпечення	8,59	8,57	8,55	8,53	8,51
Всього	36,16	36,04	35,92	35,80	35,68

Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на економічне зростання. Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2022–2026 років становить 35,92 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 8,55 відсотка; освіту – 6,03; загальнодержавні функції – 4,94; охорону здоров'я – 4,18; економічну діяльність – 4,15; громадський

порядок, безпеку та судову владу – 3,40; оборону – 2,75 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,26 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,84; житлово-комунальне господарство – 0,82 відсотка.

Спрямованість бюджетного регулювання у сфері видатків на отримання конкретних суспільно вагомих результатів передбачає розробку системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі в цілому. Бюджетна політика у наступних періодах має формувати сприятливі умови для підвищення рівня розвитку людського капіталу як ендогенного фактору забезпечення інтенсивного економічного зростання. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів відбувається раціоналізація розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками та галузями державної діяльності, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування бюджетних програм з достатньо низьким рівнем результативності, враховуючи рівень їх пріоритетності, а також рівень пріоритетності галузі, до якої відноситься розпорядник бюджетних коштів. Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку країни та територій. За останні роки здійснено відповідні заходи щодо посилення обґрунтованості планування видаткової частини бюджету, її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретико-методологічних засад формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин зроблені наступні висновки:

1. Бюджет є економічною категорією, що уособлює відносини, які виникають у процесі цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток країни потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого державного фінансового контролю. Бюджетна система повинна бути спрямована на відповідні економічні перетворення, ендогенні чинники економічного

зростання. При цьому бюджет як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. Бюджетна політика має формуватися на основі обґрунтованих фінансово-економічних співвідношень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, рівня державного боргу, дефіциту бюджету, формування державного бюджету показників виходячи з вагомих завдань розвитку відповідної галузі та з урахуванням ефективного використання бюджетних коштів.

2. У країнах із розвинутою економікою відбувається розвиток інституційних засад бюджетного процесу, посилення взаємозв'язку річного і середньострокового планування бюджету, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів, дієвості державного фінансового контролю. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Основні параметри податкової, бюджетної і боргової політики необхідно базувати на орієнтирах, розроблених у системі перспективного планування, які повинні актуалізуватися з урахуванням фактичних умов розвитку економіки, можливого уточнення пріоритетних економічних завдань з врахуванням змін зовнішнього середовища.

3. Формування дохідної частини бюджету є достатньо важливим при розробці і реалізації бюджетної політики країни, підвищення рівня обґрунтованості формування доходів бюджету передбачає оцінку можливої зміни рівня податкового навантаження, прогностичні макроекономічні показники. Доходи бюджету доцільно розглядати передусім як чинник, що впливає на сукупне споживання через рівень доходів соціальних груп, видів економічної діяльності та є однією з вагомих складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни, складають фінансову основу для виконання покладених на державу функцій, виступають дієвим інструментом перерозподілу фінансових ресурсів у розрізі галузей, територій, верств населення.

4. З метою стимулювання економічного зростання вагомим є забезпечення динамічної збалансованості публічних фінансів, підвищення ефективності виконання бюджетних програм. Важливим є визначення на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті.

5. Розвиток суспільства на даному етапі вимагає використання бюджетної політики як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. Важливого значення набуває розвиток системи середньострокового бюджетного планування виходячи з пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни, макроекономічної динаміки, що надасть можливість оцінити необхідні фінансові ресурси для реалізації функцій державного управління. Розробка бюджетних прогнозів на перспективний період є підґрунтям для обґрунтованої державної фінансової політики.

6. Інституційні засади бюджетного планування ґрунтуються на сукупності складових фінансового механізму у сфері формування доходів бюджету, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, управління державним боргом виходячи із циклічності розвитку економіки, стійкості системи державних фінансів, оцінки ефективності використання бюджетних коштів. Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Особливо вагомого значення набуває бюджетний механізм за умови трансформаційних перетворень економіки та необхідності її стабілізації в умовах фінансово-економічної рецесії. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів.

7. Розвиток інструментарію оцінки та моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних програм надасть можливість підвищення рівня взаємозв'язку між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів, забезпечити виконання відповідних показників, запланованих у паспорті бюджетних програм. Для досягнення збалансованості та стійкості бюджету в умовах економічних перетворень необхідним є забезпечення дієвого планування бюджетних видатків та підвищення їх результативності. Розбудова інституту бюджетної політики, що включає розробку відповідних норм, правил, інституцій сприятиме вирішенню проблем, які існують у сфері державних фінансів. Архітектура бюджетної політики має створювати належні інституційні умови функціонування фінансової моделі у суспільстві, які у сукупності повинні формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства.

8. Встановлення середньострокових цілей та завдань бюджетної політики є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування. Формування та реалізація послідовної бюджетної політики на перспективу надасть можливість забезпечити підтримку макроекономічної стабільності, збалансованості та стійкості бюджетної системи, утримання бюджетного дефіциту в економічно безпечних межах, підвищення якості надання соціальних послуг та посилення соціального захисту громадян, сприятиме стабільному суспільному розвитку. Вагомим інструментом бюджетного регулювання, який дозволяє обґрунтовувати основні напрями та обсяги використання фінансових ресурсів бюджету у майбутніх періодах, узгоджувати бюджетну політику у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету є перспективне прогнозування видатків бюджету. Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на економічне зростання.

9. Вагомим є проведення відповідної оцінки рівня дієвості та ефективності бюджетної політики, у тому числі в розрізі напрямів її дії із встановленням відповідних критеріїв оцінювання, зокрема це показники виконання планових рівнів доходів бюджету та видаткових зобов'язань, співвідношення зростання доходів та видатків бюджету, розміри та динаміка змін дефіциту бюджету та державного боргу країни, росту валового внутрішнього продукту, рівень внутрішнього споживання та рівень безробіття, збільшення фонду оплати праці працівників. Застосування макроекономічних показників у якості критеріїв ефективності є важливим виходячи із взаємовпливу бюджетної політики та загального стану економіки. Важливим є подальший розвиток інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі підвищення обґрунтованості прогнозних показників бюджету, системи управління державним боргом, упорядкування кількості головних розпорядників бюджетних коштів, посилення бюджетної прозорості, ефективності планування видатків бюджету.

10. Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на суспільний розвиток. Від якості та своєчасності прийняття рішень з питань, зокрема формування бюджетних видатків залежить збалансованість державних фінансів, рівень ефективності державного регулювання економічних процесів. Через видатки бюджету уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, соціальних гарантій населення, удосконалення структури суспільного виробництва. Видаткова частина бюджету здійснює достатній вплив на розвиток окремих галузей і економіки в цілому. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку країни.

11. Управління державним боргом впливає на макроекономічну стабільність, значна залежність секторів економіки від зовнішніх запозичень посилює фінансово-економічні дисбаланси. Важливим є визначення показника боргової стійкості фінансової системи задля удосконалення механізму її управління, виявлення ступеню впливу фінансових ризиків, розробки та реалізації виваженої боргової політики. Доцільним є удосконалення системи індикаторів та результативних показників боргової політики держави. В сучасних умовах необхідним є формування та актуалізація річних планів управління державним боргом у розрізі кварталів на перспективний період.

12. Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на економічне зростання. Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2022–2026 років становить 35,92 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 8,55 відсотка; освіту – 6,03; загальнодержавні функції – 4,94; охорону здоров'я – 4,18; економічну діяльність – 4,15; громадський порядок, безпеку та судову владу – 3,40; оборону – 2,75 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,26 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,84; житлово-комунальне господарство – 0,82 відсотка.

13. Особливої значущості набувають питання покращення дієвості інституту бюджетного планування, досягнення збалансованості державного та місцевих бюджетів, оптимізації розподілу видаткових бюджетних повноважень між рівнями державного управління та місцевого самоврядування з метою якісного надання суспільних послуг. Використання дієвих методів бюджетного планування сприятиме посиленню ефективності використання бюджетних коштів. Передумовою упорядкування видаткових повноважень, структури бюджету, підвищення результативності реалізації соціальних програм є програмно-цільовий метод бюджетного планування, який ґрунтується на раціональному управлінні бюджетними коштами та спрямований на соціально-економічний розвиток країни.

14. Бюджетне прогнозування є дієвим інструментом формування бюджетної політики, у тому числі планування доходів бюджету з урахуванням динаміки показників соціально-економічного розвитку країни, рівня бюджетної збалансованості та стійкості бюджетної системи. Бюджетна політика як складова державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень та є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім

і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку країни.

15. Перспективне бюджетне планування на основі програмно-цільового підходу надає можливість встановлювати більш чіткі пріоритети у сфері бюджетних видатків, розробляти і реалізовувати стабільну бюджетну політику, посилити бюджетний контроль та підвищити відповідальність головних розпорядників за розподілом і використанням бюджетних коштів. Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення стадій бюджетного процесу щодо середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Зазначене сприятиме підвищенню позитивного впливу бюджетної політики у сфері видатків на розвиток людського капіталу, підвищення життєвого рівня та добробуту населення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

монографії, розділи у колективних працях:

1. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2010. 409 с., розд. 9. С. 368–395. (1,7 друк. арк.)
2. Канєва Т.В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 180 с. (10,5 друк. арк.)
3. Державні фінанси: Т. 4. Бухгалтерський облік у бюджетних установах. Бухгалтерський облік і звітність з виконання бюджетів у системі казначейства / Канєва Т.В., Сушко Н.І. та ін.; за ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2006. 792 с., розд. 1.1., 1.8, 2.2., 2.3. С. 14–205, 236–270 (13,2 друк. арк.)
4. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 376 с. розд. 2. Система бюджетного регулювання. С. 75–176. (6,4 друк. арк.)
5. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Makogon V., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p. chapters 1. pp. 1–70, section 4.1. pp. 219–238. (5,6 друк. арк.)
6. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 354 с., розд. 2. Інституційні передумови формування бюджетно-податкової політики України. С. 92–171, розд. 3. Бюджетно-податкова політика соціально-економічного розвитку. С. 172–248. (9,8 друк. арк.)

7. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 391 с. (20,2 друк. арк.)

у наукових фахових виданнях:

8. Канєва Т.В. Напрями модернізації бухгалтерського обліку в держаному секторі економіки. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2008. №3. С. 57–62. (0,4 друк. арк.)

9. Канєва Т.В., Шевченко С.О. Стан і перспективи розвитку обліку в державному секторі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2010. № 5. С. 33–40. (0,5 друк. арк.)

10. Канєва Т.В. Визначення ризиків ліквідності і фінансового стану підприємств за матеріалами бухгалтерської звітності. *Збірник наукових праць ДонДУУ*. Серія «Економіка». Т. XII, вип. 190. Донецьк 2011. С. 232–243. (0,9 друк. арк.)

11. Канєва Т.В. Фінансове забезпечення оплати праці бюджетних установах. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2013. Випуск 21/2. С. 185–190. (0,4 друк. арк.)

12. Канєва Т.В., Шевченко С.О. Облікова політика суб'єктів державного сектору економіки України. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2015. Вип. 27(1). С. 77–81. (0,3 друк. арк.)

13. Канєва Т.В., Думікян А.К. Економічна сутність фінансового забезпечення діяльності бюджетних установ. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2016. Вип. 31(1). С. 235–241. (0,4 друк. арк.)

14. Канєва Т.В., Думікян А.К. Видатки бюджету як складова економічного розвитку країни. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 1. С. 83–93. (0,7 друк. арк.)

15. Канєва Т.В., Рубан М.О. Податкове регулювання в контексті вдосконалення міжбюджетних відносин. *Бізнес Інформ*. 2017. №8. С. 225–230. (0,4 друк. арк.)

16. Канєва Т.В., Думікян А.К. Вплив видатків бюджетних установ на економічне зростання. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 141–148. (0,5 друк. арк.)

17. Канєва Т.В., Рубан М.О. Оцінювання податкового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 191–200. (0,6 друк. арк.)

18. Канєва Т.В., Шевченко С.О. Особливості амортизації необоротних активів установ державного сектор. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2018. Вип. 4. С. 99–105. (0,4 друк. арк.)

19. Канева Т.В. Бюджет як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 45–51. (0,4 друк. арк.)

20. Канева Т.В., Дрепін А.В. Європейський досвід формування місцевих бюджетів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 2. С. 119–134. (1,0 друк. арк.)

21. Канева Т.В., Шаповал М.С. Методологічні засади бюджетної політики. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 218–226. (0,6 друк. арк.)

22. Pasichnyi M, Kaneva T., Ruban M., Nepytyaliuk A. The impact of fiscal decentralization on economic development. *Investment Management and Financial Innovations*, 2019. 16(3), pp 29–39. [Міжнародна наукометрична база SCOPUS]. (0,7 друк. арк., особистий внесок – 0,2 друк. арк.)

23. Канева Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179. (0,5 друк. арк.)

24. Канева Т.В. Пріоритети підвищення ефективності видатків бюджетних установ. *Бізнес Інформ*, 2020 № 1 (504). С. 115–122. (0,5 друк. арк.)

25. Канева Т.В., Рубан М.О. Податкова політика як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. *Інвестиції: практика та досвід*, 2020 № 17–18. С. 49–56. (0,5 друк. арк.)

26. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1), pp. 42–52. [Міжнародна наукометрична база SCOPUS]. (0,8 друк. арк., особистий внесок – 0,2 друк. арк.)

27. Chugunov I., Pasichnyi M., Kaneva T., Nepytyaliuk A., Koroviy V. The Influence of Inflation Targeting on Economic Growth in the OECD and Developing Countries. *Montenegrin Journal of Economics*, 2021. №17(2), pp. 173–186. [Міжнародна наукометрична база SCOPUS]. (0,9 друк. арк., особистий внесок – 0,2 друк. арк.)

28. Канева Т.В. Формування бюджетної політики в умовах трансформації економіки. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2021. Вип. 48. С. 202–209. (0,5 друк. арк.)

в інших виданнях:

29. Канева Т.В. Звітність установ державного сектора в умовах модернізації бухгалтерського обліку. *Казна України*. 2010. № 3. С. 3–6. (0,3 друк. арк.)

30. Канева Т.В. Облік основних засобів державного сектора України: стан і перспективи. *Казна України*. 2011. № 1. С. 3–8. (0,4 друк. арк.)

31. Канева Т.В. Стратегія розвитку бухгалтерського обліку державному секторі в умовах реформування. *Інноваційні процеси у фінансово-кредитній сфері*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 квітня 2011 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. С. 68–70. (0,2 друк. арк.)

32. Канева Т.В. Сучасний стан і проблеми обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів. *Казна України*. 2011. № 4. С. 6–7. (0,2 друк. арк.)

33. Канева Т.В. Актуальні питання обліку надходжень бюджетних установ в умовах модернізації обліку державного сектору економіки. *Казна України*. 2012. № 4(19). С. 9–12. (0,3 друк. арк.)

34. Канева Т.В. Перспектива розвитку фінансової звітності установ державного сектора України. *Фінансова політика як складова економічного розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18-19 квітня 2012 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. С. 90–91. (0,1 друк. арк.)

35. Канева Т.В. Фінансове забезпечення заробітної плати в бюджетних установах. *Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 квітня 2013 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. С. 116–118. (0,2 друк. арк.)

36. Канева Т.В. Оцінка основних засобів бюджетних установ. *Фінансова політика як складова економічного розвитку*: матеріали всеукр.наук.-практ.конф. (м. Київ, 16-17 квітня 2014 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. С. 111–113. (0,2 друк. арк.)

37. Канева Т.В. Інвентаризація в бюджетних установах. *Розвиток фінансової системи України в умовах економічних перетворень*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 квітня 2015 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. С. 128–130. (0,2 друк. арк.)

38. Канева Т.В. Актуальні питання кошторисно-бюджетного фінансування. *Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 квітня 2016 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 116–118. (0,2 друк. арк.)

39. Канева Т.В. Доходи установ державного сектору економіки. *Фінансова політика як складова економічного розвитку*: матеріали всеукр.наук.-практ.конф. (м. Київ, 12–13 квітня 2017 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. С. 112–114.(0,2 друк. арк.)

40. Канева Т.В. Амортизація основних засобів суб'єктів державного сектору. *Фінансова система України в умовах економічних перетворень*: матеріали всеук. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18–19 квітня 2018 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 116–118. (0,2 друк. арк.)

41. Канева Т.В. Теоретичні засади формування бюджету в умовах економічних перетворень. *Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–20 жовтня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 93–96. (0,3 друк. арк.)

42. Канева Т.В., Рубан М.О. Фіскальний потенціал податкових надходжень місцевих бюджетів. *Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України*: матеріали всеук. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 квітня 2019 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 18–20. (0,2 друк. арк.)

43. Канева Т.В. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Фінансова політика як складова економічного розвитку*: матеріали всеук. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 квітня 2020 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. С. 61–64. (0,3 друк. арк.)

44. Канева Т.В. Бюджетний механізм економічного зростання. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку і права в сучасних умовах*: матеріали всеук. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16 квітня 2020 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 3. С. 30–32. (0,2 друк. арк.)

45. Канева Т.В. Бюджетна складова економічного розвитку. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 квітня 2020 р.). Дніпро: ПДАБА, 2020. С. 132–136. (0,3 друк. арк.)

46. Канева Т.В. Бюджетна політика у країнах з розвинутою економікою. *Актуальні питання науки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 30 квітня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 50–53. (0,2 друк. арк.)

47. Канева Т.В. Бюджетне регулювання суспільного розвитку. *Проблеми міжнародної міграції: оцінка та перспективи вирішення*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 травня 2020 р.). Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2020. С. 84–87. (0,3 друк. арк.)

48. Chugunov I., Kaneva T. Budget regulation of economic development of the country. *Science, trends and perspectives*. Abstracts of XVII International Scientific and Practical Conference. Токуо, Japan 2020. pp. 12–16. (0,3 друк. арк.)

49. Канева Т.В. Бюджет у системі інституційного розвитку економіки. *Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки*: матеріали всеук. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 квітня 2021 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 47–50. (0,3 друк. арк.)

АНОТАЦІЯ

Канєва Т.В. Формування та виконання бюджету у системі фінансово-економічних відносин. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Київський національний торговельно-економічний університет. – Київ, 2021.

Розкрито сутність формування та виконання бюджету в системі фінансово-економічних відносин, яка полягає у застосуванні ефективного бюджетного механізму з врахуванням використання основних засад адаптивної бюджетної архітекτονіки, забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи, інституційного середовища формування та реалізації бюджетної політики, транспарентності бюджетного процесу, що надасть можливість забезпечити результативність соціально-економічних перетворень. Обґрунтовано положення щодо формування пріоритетних напрямів бюджетної політики, бюджетного планування на середньострокову перспективу у розрізі відомчої класифікації з урахуванням функцій та завдань головних розпорядників бюджетних коштів, інституційних складових бюджетного простору, що надасть можливість підвищити якісний рівень дієвості бюджетного механізму, управління бюджетними відносинами.

Визначено основні засади формування та виконання бюджету, які ґрунтуються на сукупності бюджетних інструментів з врахуванням інституційних перетворень системи публічних фінансів, змін бюджетно-податкового середовища, перспективного бюджетного планування, що надасть можливість посилити дієвість бюджетної політики у сфері доходів та видатків, дефіциту бюджету. Розвинуто інституційний підхід щодо формування та виконання бюджету у системі фінансово-економічних відносин, який ґрунтується на діалектичній єдності цілей бюджетної політики щодо забезпечення суспільного розвитку з урахуванням збереження стійкості, динамічної збалансованості бюджету, посилення впливу бюджетних механізмів на економічне зростання виходячи з економічної циклічності та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Узагальнено та систематизовано досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою щодо формування бюджету.

Удосконалено підходи щодо формування доходів бюджету з врахуванням поєднання фіскальної і регулюючої функції податків, динаміки макроекономічних показників, принципів бюджетної прозорості, стійкості фінансово-економічної системи; положення щодо формування та реалізації бюджетної політики у сфері видатків бюджету на основі використання планових та фактичних показників загального обсягу бюджетних видатків до валового внутрішнього продукту, структури видаткової частини бюджету, враховуючи визначені пріоритети суспільного розвитку країни; підходи щодо бюджетної політики у сфері дефіциту

бюджету, державного боргу виходячи з трансформацій фінансово-економічного простору; положення щодо бюджетного механізму економічного зростання, що ґрунтується на розвитку системи державних фінансово-економічних інститутів, ефективного використання бюджетно-податкового потенціалу країни; підходи до розвитку програмно-цільового методу планування бюджету для забезпечення посилення взаємозв'язку між бюджетними призначеннями та виконанням встановлених суспільних цілей та завдань.

Дістало подальшого розвитку підходи до підвищення ефективності діяльності бюджетних установ, фінансового забезпечення в обсягах, необхідних для дієвого функціонування даних установ надання населенню достатньої якості суспільних благ; положення щодо перспективного бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів як механізму узгодження бюджетної політики та пріоритетних завдань розвитку відповідної галузі економіки; підходи щодо оцінювання результативності бюджетних програм, підвищення рівня дієвості державного фінансового контролю, здійснення публічних закупівель; положення щодо становлення та розвитку системи формування та виконання бюджету.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, формування та виконання бюджету, бюджетний механізм, бюджетна архітектоніка, фінансово-економічні відносини, бюджетна політика.

ANNOTATION

Kaneva T.V. Formation and execution of the budget in the system of financial and economic relations. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Economic Sciences: specialty – 08.00.08 – money, finance, and credit. – Kyiv National University of Trade and Economics. – Kyiv, 2021.

The essence of budget formation and execution in the system of financial and economic relations is revealed, which consists in application of effective budget mechanism taking into account use of basic principles of adaptive budget architecture, ensuring balance and stability of budget system, institutional environment of budget policy formation and implementation opportunity to ensure the effectiveness of socio-economic transformations. The provisions on the formation of priority areas of budget policy, budget planning for the medium term in terms of departmental classification, taking into account the functions and tasks of the main managers of budget funds, institutional components of the budget space, which will improve the quality of budgetary mechanism, budget relations. The basic principles of budget formation and execution are determined, which are based on a set of budget instruments taking into account institutional transformations of the public finance system, changes in the budget and tax environment, long-term budget planning, which will strengthen budget

policy in the field of revenues and expenditures. An institutional approach to budget formation and implementation in the system of financial and economic relations is developed, which is based on the dialectical unity of budget policy goals to ensure social development, taking into account the stability, dynamic budget balance, strengthening the impact of budgetary mechanisms on economic growth based on economic cyclicity - economic development of the country. The experience of countries with developed and transformational economies in budget formation is generalized and systematized.

Approaches to the formation of budget revenues have been improved, taking into account the combination of fiscal and regulatory functions of taxes, the dynamics of macroeconomic indicators, the principles of budget transparency, the stability of the financial and economic system; provisions on the formation and implementation of budget policy in the field of budget expenditures based on the use of planned and actual indicators of total budget expenditures to gross domestic product, the structure of the expenditure side of the budget, taking into account the priorities of social development; approaches to budget policy in the field of budget deficit, public debt based on the transformation of the financial and economic space; provisions on the budgetary mechanism of economic growth, based on the development of the system of state financial and economic institutions, the effective use of the budget and tax potential of the country; approaches to the development of program-targeted method of budget planning to ensure the strengthening of the relationship between budget allocations and the implementation of established social goals and objectives. functioning of these institutions of providing the population with sufficient quality of public goods; provisions on long-term budget planning at the level of the main managers of budget funds as a mechanism for coordinating budget policy and priorities for the development of the relevant sector of the economy; approaches to evaluating the effectiveness of budget programs, improving the effectiveness of public financial control, public procurement; provisions on the formation and development of the system of budget formation and execution.

Keywords: budget, budget system, budget formation and execution, budget mechanism, budget architecture, financial and economic relations, budget policy.

КАНЄВА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

**ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ
У СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. 300.

Видавець і виготовлювач

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ, Україна, 02156